

МЕСТО И УЛОГА СТРАТЕГИЈЕ У КЛАУЗЕВИЦЕВОМ КОНЦЕПТУ ДУАЛНЕ ПРИРОДЕ РАТА

Милинко С. Врачар¹

Достављен: 03.03.2025.

Језик рада: Српски

Кориговано: 23.03. и 07.04.2025.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 17.04.2025.

DOI број: 10.5937/vojdela2501063V

Последњих деценија трансформација рата представља једно од важнијих проблемских питања стратешких студија, посебно у контексту промене начина вођења рата. Како би објаснили настале промене теоретичари дисциплине углавном користе Клаузевицев концепт дуалне природе рата као аналитички модел. Овим концептом указује се на сталну и непроменљиву природу рата, својствену сваком сукобу, а истовремено и на његову променљиву природу, која се назива карактером рата. Приликом анализе трансформације рата и ратоводства, теоретичари најчешће посматрају стратегију као променљиву карактеристику рата, повезану са његовим карактером. При томе неоправдано запостављају чињеницу да је стратегија уједно и део његове непроменљиве природе. Чак и када се стратегија разматра као део карактера рата, често изостаје детаљније објашњење шта је чини променљивом величином, односно који фактори утичу на њене промене. Стога предмет истраживања у раду представља стратегија као саставни део природе и карактера рата, док научни циљ чини дескрипција елемената унутрашње и спољашње структуре рата, као и експланација њихових интеракција, јер се њима одређује место и улога стратегије у оквиру дуалне природе рата.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, стратегија, природа рата, карактер рата.*

¹ Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, E-mail: milinko.vracar@mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0002-2851-1043>.

Увод

У свом делу *О рату* пруски генерал и теоретичар из доба Наполеона Карл фон Клаузевиц (Carl von Clausewitz), развио је теорију дуалне природе рата. Овом теоријом указао је на сталне и непроменљиве карактеристике рата, својствене сваком рату, али и на његове променљиве карактеристике, које сваки рат чине јединственим. У литератури савремених стратешких студија ове две различите, али блиско повезане одлике рата разматрају се кроз концепт природе и карактера рата. Иако је Клаузевиц ову теорију формулисао пре скоро два века, питања природе и карактера рата поново се налазе у фокусу стратешких студија, пре свега због настојања да се објасне значајне промене у вођењу ратова током последњих неколико деценија. Како је пажња истраживача углавном усмерена ка трансформацији начина вођења рата, све је израженија потреба за детаљнијим разматрањем места и улоге стратегије у оквиру дуалне природе рата. Стога је повратак Клаузевицевом теоријском наслеђу неминован. Систематском анализом рата он је успео да идентификује научне законе који одређују његову суштину, а на којима је изградио своју теорију рата и стратегије. Управо та научна заснованост његове теорије пружа јој ванвременску аналитичку вредност. Наиме, она омогућава разумевање стратегије као универзалне одлике рата, што је чини делом његове непроменљиве природе, али истовремено и као карактеристике његовог карактера, који се мења услед сложених унутрашњих и спољашњих процеса.

Клаузевицево војноцентрично схватање стратегије

За Клаузевица је „стратегија учење о употреби битака за постизање ратног циља” (Клаузевиц, 1951: 92), те основни мото његове стратешке мисли гласи – „победити противника у бици, на бојном пољу” (Врачар, 2017: 297–298). Могло би се закључити да је Клаузевицева стратешка мисао по својој природи војноцентрична. Темељи се на разумевању рата као крвавог акта силе који се отелотворује кроз граматику ‘метака и чаура’ и Клаузевицевом уверењу да војна надмоћ представља први принцип стратегије (Клаузевиц, 1951: 157).

Према Клаузевицу, кључни предуслов за наметање политичке воље противнику, што он сматра сврхом рата, представља војна победа. Остварење те сврхе, како истиче, могуће је искључиво уколико је противничка држава војно поражена, што подразумева уништење или онеспособљавање њених оружаних снага до мере у којој више нису у стању да наставе борбу. Посебан значај Клаузевиц придаје територији противника, наглашавајући да је њено заузимање пожељно, јер у супротном постоји могућност да се на њој формирају нове оружане снаге способне за наставак ратних дејстава. С обзиром на то да оружане снаге представљају примарни инструмент одбране државе, логика ратног процеса диктира прво њихово неутралисање, након чега следи заузимање територије. Ипак,

Клаузевиц напомиње да освајање територије противника, било делимично или у потпуности, није увек неопходно. Управо из тог разлога онеспособљавање или уништење противничких оружаних снага остаје примарни акт у постизању војне победе, док се заузимање територије спроводи у оној мери у којој је потребно за осигурање тог успеха. Остварењем ова два међусобно повезана циља, а нужно првог, стварају се услови за постизање ратног циља. То подразумева прихватање мира од владе противничке државе и њених савезника, као и потчињавање њеног становништва политичкој вољи супротне стране (Клаузевиц, 1951: 5–6, 42, 57, 157).

Постизање војне победе, према Клаузевицу, остварује се тријумфом у главној или одлучујућој бици. Управо тај тренутак представља кључну тачку у току ратног процеса, ка којој конвергирају све претходне битке. У главној бици сви споредни циљеви рата интегришу се у главни циљ, а борба за његово остварење води се уз потпуно напрезање расположивих снага. Концепт одлучујуће победе Клаузевиц темељи на схватању рата као континуираног процеса. Победа, према његовој интерпретацији, не представља искључиво резултат једне велике битке, већ кумулативни ефекат бројних маневара, операција и војних акција које постепено воде ка тријумфу. Главна битка, као тежиште рата, означава тачку у којој се остварује одлучујућа победа, а она се постиже уништењем или онеспособљавањем главнине оружаних снага противника. Противник се, услед уништења или онеспособљавања свог кључног борбеног потенцијала, доводи у стање дезорганизације, чиме се урушава његов целокупни војно-политички систем. Основни центар гравитације противника, како Клаузевиц истиче, налази се управо у његовим оружаним снагама, а његово неутралисање представља предуслов за коначан исход рата. Тај процес доводи до промене политичке воље поражене стране и омогућава наметање сопствених услова мира. Другачије речено, победа у главној бици, која подразумева заузимање или уништење противничког центра гравитације, односно тежишта његове снаге, резултира коначном победом у рату, која се потврђује мировним споразумом (Клаузевиц, 1951: 204–208).

На темељу војноцентричног разумевања рата Клаузевиц изводи низ војних принципа ратовања, који укључују лукавство, смелост, економију снага, надмоћност, моралну величину, изненађење и друге факторе. Ипак, као кључни закључак издваја уверење да је за победу над противником неопходна снага која је надмоћнија од његове (Клаузевиц, 1951: 5–6, 41, 42, 157, 521). Иако наглашава значај талента војсковође, ратничких врлина војске, њеног наоружања, морала, увежбаности и организације, Клаузевиц сматра да се кључни фактор у постизању победе у рату налази у војној надмоћи. Он овај концепт разматра превасходно кроз призму бројчане доминације над противником, што, према његовој анализи претходних ратова, представља први принцип стратегије. Према његовом становишту, у „рат је неопходно кренути са што бројнијом војском, јер чак и најдаровитији војсковођа има веома мале изгледе за победу над двоструко надмоћнијим непријатељем” (Клаузевиц, 1951: 157).

Клаузевицев концепт природе рата

Војноцентрични поглед на рат и стратегију суштински разликује Клаузевица од Сун Цуа (Sun Tzu), зачетника теорије стратешких мисли, који сматра да „у рату није увек корисно бити јачи од противника, као и да се највеће умеће стра-тега не налази у добијању битака, већ у победи без борбе” (Су, 2016: 44, 121). У постхладноратовском периоду такво мишљење заступа значајан број теорети-чара стратешких студија и студија безбедности, због чега оспоравају валидност Клаузевицеве теорије у објашњењу савремених ратова (Lind, 1989). Поред тога, Клаузевицу се замера што је, поред војноцентричне, развио и државоцентричну теорију рата, која се такође показује невалидном. „Поједини аутори сматрају да живимо у пост-Клаузевицевском добу, те да рат више није подухват који углав-ном спроводе владе са својим војскама, и у име својих друштава. Улога државе, како кажу, пролази кроз период деклинације, тако да већину савремених ратова воде недржавни субјекти за сврхе које нису погодне за анализу националног ин-тереса” (Kreveld, 2010; Kaldor, 2005).

Међутим, традиционалисти, иначе верне апологете Клаузевицеве теоријске мисли, сматрају да је он понајвише помињан, али понајмање схваћен теорети-чар рата. Зато наводе да су његова размишљања често погрешно интерпрети-рана. За разлику од његових критичара, традиционалисти попут Питера Перета (Peter Paret) и Рејмона Арона (Raymond Aron) сматрају да је „Клаузевиц фило-зоф рата, а да његова мисао одражава суштинску теорију о ванвременским ас-пектима рата” (Clausewitz, 1976: 4; Aron, 2022). Напросто треба разумети да у времену Наполеонових ратова, када је Клаузевиц развијао своју теорију, рат није имао степен сложености који га карактерише данас. Државе су углавном биле примарни актери сукоба, а борбе су се одвијале на бојном пољу, уз јасно дефи-нисане оружане снаге. Примена оружане силе имала је неприкосновени аутори-тет у односу на друга средства која су се користила у ратовању. Стога уместо да се Клаузевицева мисао оцењује искључиво на основу описа карактера ратова његовог доба или раније, потребно је фокусирати се на његов теоријски оквир који објашњава дуалну природу рата. Као такав он је валидан не само за разуме-вање и тумачење традиционалних међудржавних ратова већ се може применити и за анализу тзв. нових ратова.

Ванвременска валидност Клаузевицеве теоријске мисли садржана је запра-во у томе што се темељи на законима рата. Његово дело *О рату*, написано почетком 19. века, сматра се „правом феноменологијом рата, теоријском сту-дијом насталом применом већ развијених научних метода” (Echevarria, 2007: 22). Кроз систематску анализу Клаузевиц је дошао до спознаје научних закона рата који омогућавају разумевање његове природе. Међутим, важно је разумети, тра-гање за спознајом закона рата за Клаузевица није био циљ сам по себи. Они су му послужили као научно-теоријска основа на којој је изградио своју стратешку мисао, односно теорију победе. Тиме је Клаузевиц направио „револуционарни отклон од аритметичких и геометријских концептуализација ратоводства присут-них у делима Себастијана Вобана (Sébastien Le Prestre de Vauban), Дитриха фон Билова (Heinrich Freiherr von Bülow) и Хенрија Лојда (Henry H. E. Lloyd), као и

његовог савременика, швајцарског генерала и теоретичара Антоана Жоминија (Antoine Henri de Jomini)" (Waldman, 2012: 345-374). Управо тај отклон чини „Клаузевицеву стратешку мисао класичном, а њега суштински другачијим теоретичарем од других" (Клаузевиц, 1951: 31-32). Зато његово дело О рату Колин Греј (Colin S. Gray) описује „теоријским оквиром погодним за разумевање свих стратешких феномена, све до данашњих дана" (Gray, 2007: 15, 280-281).

Дакле, кључни аспект Клаузевицевог схватања рата, кроз који сазнаје његове законе, јесте дуалност природе рата. Она не подразумева бинарну класификацију рата на неограничене или ограничене, државне или унутрашње, већ потиче из немачке филозофске традиције која појаве схвата као објективне и субјективне. Како наводи Ечеварија (Antulio J. Echevarria), „подстакнут Хегеловом дијалектиком, Клаузевиц разматра природу рата управо на тај начин, објашњавајући је као објективну и субјективну" (Echevarria, 2003: 7; Echevarria, 2009: 22-25). У савременој литератури стратешких студија ове две различите, али тесно повезане и интерактивне природе, данас се тумаче на нешто другачији начин. Колин Греј наводи да се „објективна природа рата једноставно схвата као његова природа, док се субјективна природа односи на његов карактер" (Gray, 2007: 25). У том контексту под природом рата подразумевају се све његове непроменљиве и трајне карактеристике, које су као такве универзалне за све ратове. Насупрот томе, карактер рата чине све оне његове променљиве карактеристике које сваки рат понаособ чине јединственим.

Концепт чудноватог тројства

Клаузевицево разумевање природе рата заснива се на комплексној и вишеслојној концептуализацији. Наиме, он анализира природу рата кроз различите концепте, као што су чудновато тројство, клима рата, трење, логика и граматика рата итд. Међутим, кључно место из кога произилази његово разумевање природе рата налази се у концепту чудноватог тројства. Овај концепт, који „повезује све његове идеје о рату и стратегији у једну смислену целину" (Bassford, 2007: 75), Томас Валдман (Thomas Waldman) назива „апотеозом Клаузевицевог теоретисања" (Waldman, 2009: 9) – „он се заснива на Клаузевицевом уверењу да рат покрећу и обликују три доминантне тежње: мржња и непријатељство, игра вероватноће и шансе, као и тежња субординације рата политичкој сврси" (Клаузевиц, 1951: 55).

Наведене тежње чине примарно тројство рата. Друго тројство, названо и друштвеним, односи на народ, владу и војску, као друштвених субјеката којима Клаузевиц приписује сваку од наведених тежњи. Он наглашава да „прва од три тежње припада углавном народу, друга је понајвише везана за војсковођу и његову војску, док трећа понајвише припада влади. Страсти које се распламсавају у рату, према Клаузевицу, морају већ бити присутне у самом народу; обим који ће добити храброст и таленат у царству вероватноће и шансе зависи од особина војсковође и војске, док политичке намере припадају искључиво влади" (Клаузевиц, 1951: 55).

Тежња мржње и непријатељства тумачи се као ирационална, јер проистиче из страсти и слепог инстинктивног нагона (Villacres et al., 1995: 13). Зато ову тежњу Клаузевиц углавном додељује народу, или, данашњим речником речено, нацији и друштву. Она има корене у вредностима, емоцијама, хтењима, потребама и мотивима које друштво или нација улаже у рат. Поред мржње и непријатељства, које је Клаузевиц посебно истицао, вредности и емоције могу обухватити храброст, патриотизам, анксиозност, страх, потом песимизам, оптимизам, жељу за осветом, тугу, равнодушност, али и емпатију која се исказује према противнику. Резултанта наведених и других вредности и емоција једног друштва у рату обликује његову вољу за борбом, односно повећава или умањује спремност друштва да поднесе жртву у име постављеног политичког циља. Стога, из перспективе подршке или противљења ратним циљевима државе, друштво се сматра основом за одржавање рата. С обзиром на чињеницу да је повезана с вољом за борбом, ова тежња се може схватити и као морална.

Слика 1 – Клаузевицева дуална природа рата

Игра вероватноће и шансе је најкомплекснија тежња Клаузевицевог чудноватог тројства. С обзиром на то да се везује за појаве које нису производ људског размишљања или намере у рату, тумачи се као нерационална (Villacres et al., 1995: 13). Клаузевиц анализира ове појаве кроз концепте трења и климе рата, напомињући елементе средине одвијања рата који отежавају деловање војске, али и оне елементе који могу повољно утицати на њену ефективност (Клаузевиц, 1951: 55). Присуство ових елемената захтева од војсковође посебне квалитете

за успешно вођење рата, нарочито вештину да избегне негативне утицаје трења, али и да искористи повољне прилике, то јест шансе, које се јављају у динамичној и сложеној средини овијања рата. У том контексту Клаузевиц објашњава вештину војсковође као креативност или слободу деловања духа. Зато наведену тежњу углавном приписује војсци, односно стратеги кога назива ратним генијем (Клаузевиц, 1951: 66–80). С обзиром на то да је везана за војску, њена средства, као и за промишљање стратега о начину њихове примене у условима повољних и неповољних прилика, ова тежња се може тумачити и као инструментална.

Тежња субординације поприлично је једноставна за разумевање. Она се тумачи као рационална јер проистиче из подређености рата политичкој сврси. Рационалност ове тежње огледа се у томе што рат није насумична, себи довољна активност, већ сврсисходна делатност, при чему се сврха рата утврђује политичким разлогом (Villacres et al., 1995: 13). Стога ову тежњу, која се често назива и разлогом рата, Клаузевиц понајвише приписује политичком руководству државе, односно влади (Villacres et al., 1995: 9-19). Кроз њу се разматрају политички циљеви које држава, на основу сопствених интереса, дефинише у рату. Политички циљеви државе, односно њени интереси, одређују начин на који се рат води. Тако ова тежња у чудноватом тројству игра улогу усмеравајућег и контролишућег елемента. С обзиром на то да је усмерена на политичку сврху рата, она се може описати као политичка.

Како сам Клаузевиц истиче, ниједна од тежњи у тројству не може се потпуно приписати једном од субјеката друштва. Иако понајвише припада народу, морална тежња присутна је и у политичком руководству, као и код војске, где се њена мотивација разматра као борбени морал. Инструментална тежња, која указује промишљање како користити војску у рату, највише је везана за војсковођу и његову вештину. Међутим, као таква, ова тежња је снажно присутна и у политичком руководству, јер оно улаже интелектуални напор за управљање целокупним ратним процесом. Политичка тежња, иако понајвише везана за политичко руководство, истовремено представља кључну смерницу којом се војсковођа, то јест стратег, користи током употребе војске на бојном пољу.

Иако је Клаузевиц за опис тројства користио реч 'чудновато' (wunderliche), у теорији стратешких студија многи аутори користе реч 'парадоксално'. Ту реч, без њеног додатног објашњења, у употребу су увели Мајкл Хауард (Michael Howard) и Питер Парет (Clausewitz, 1976: 89). Аутори који су покушали да објасне њено значење сматрали су да се парадоксалност тројства налази у тензији која влада у интеракцији његових компоненти, а која рат чини контрадикторним и непредвидивим. Наиме, иако политичка сврха настоји да контролише рат, непредвидива природа војног ангажмана и емоционална компонента народа могу ометати политичку сврху рата. То доводи до ситуације у којој рат, као рационална тежња, постаје ирационалан и неконтролисан. У том контексту Брајан Кол (Brayan Cole) наглашава да „парадоксалност тројства произлази из чињенице да рат, као рационалну тежњу, истовремено покрећу и обликују и остале две тежње, те њиховим деловањем примат политике може бити превазиђен, чиме тројство рата постаје парадоксално” (Cole, 2020: 43).

Интеракција тежњи чудноватог тројства

Иако стално присутне у рату, Клаузевиц истиче да су тежње величине скло-не промени интензитета. Разлог томе може се пронаћи у њиховој интеракцији. Кроз интеракцију политичке и инструменталне тежње може се размотрити како политичка сврха утиче на деловање војске и обратно. Наиме, ратна дешавања одвијају се према одређеним начелима и принципима који се могу поделити у две категорије: логику и граматику рата. „Логика указује на основни разлог вођења рата, представљајући скуп политичких императива и принципа који усмеравају односе између зараћених страна, као и однос између политичке сврхе и војних дејстава. Војска такође делује и у складу са војним, односно оперативним принципима, који чине граматику рата и односе се на практични аспект његовог извођења на бојном пољу” (Echevarria, 2011: 4-5).

Релација логике и граматике рата заснована је на динамичној интеракцији политичких и војних принципа ратоводства. Логика, у овом контексту, утиче на граматику рата тако што дефинише концептуална ограничења у деловању војске. Она је артикулисана кроз ратни циљ, чија величина и значај могу ограничити или проширити начине деловања војске у складу са војним принципима. То подразумева и промену интензитета примене силе, јер подређеност силе политичком циљу одређује степен њене примене, прилагођавајући га величини тог циља. Што је политички циљ значајнији, већи ће бити напори војске и интензитет употребе насиља. С друге стране, граматика рата утиче на логику тако што пружа јасну представу о томе шта се у складу са политичким циљем може остварити применом силе и по коју цену. Политички или ратни циљ, дакле, не сме бити ограничен само на апстрактне политичке принципе, већ се мора прилагодити условима бојишта који обликују војне принципе. На тај начин граматика рата може кориговати логику рата и изменити политички циљ.

Деловање моралне на политичку тежњу може се анализирати кроз подршку друштва ратној намери политичког руководства. Емоције, као и вредности које преовлађују унутар једног друштва, попут оптимизма, патриотизма, свакако и непријатељства, мржње или жеље за осветом, могу представљати основу већој подршци ратној намери политичког руководства. С друге стране, емоције попут анксиозности, страха или емпатије према противнику могу постићи потпуно супротан ефекат. Деловањем на инструменталну тежњу, наведене емоције могу довести до погрешних политичких и војних одлука, што у крајњем може утицати на умањење ефективности примене оружане силе.

У екстремним случајевима пренаглашене емоције мржње и непријатељства могу приближити рат свом апсолутном облику. Како Клаузевиц истиче, „апсолутни рат представља тоталну борбу у којој обе стране користе све расположиве ресурсе како би уништиле противника, без обзира на цену. У таквом рату не постоји принцип умерености. Сукоб сила у апсолутном рату препуштен је сам себи, и оне се упињу до своје крајности” (Клаузевиц, 1951: 42, 44–45, 500). Клаузевиц ипак сматра да апсолутни рат није реално изводљив с обзиром на то да је ограничен елементима трења и политичком сврхом. У стварном рату поли-

тички мотиви не дозвољавају да насиље достигне своје крајње границе, већ га усмеравају у оквиру који су одређени политичком сврхом. Стога политика, као рационална тежња, деловањем на моралну и инструменталну тежњу спречава ескалацију рата у свој апсолутни облик.

Утицај елемената општег трења на тежње чудноватог тројства

Интензитет тежњи парадоксалног тројства подложен је променама не само услед интеракције њих самих већ и због тога што су оне подложне утицајима средине у којој се рат одвија. Овај феномен Клаузевиц објашњава кроз концепте климе рата и трења, које повезује кроз појам општег трења. Под тим појмом он подразумева све елементе средине који отежавају, односно ограничавају деловање војске у рату, утичући на физичке, когнитивне и моралне аспекте ратовања (Клаузевиц, 1951: 86).

Концепт општег трења предочава све факторе средине који стварни рат чине различитим од идеализованог рата на папиру. Клима рата обухвата околности које граде специфичну атмосферу у којој се војска ангажује. Она укључује факторе као што су опасност, неизвесност, напор и случајност. Клаузевиц наглашава да је у рату изузетно тешко добити тачне и потпуне информације о противнику, терену, па чак и о сопственим снагама. Неизвесност, стога, представља кључни елемент ратне климе, јер ствара маглу рата која онемогућава јасно схватање ситуације, што за последицу има значајан утицај на рационалност политичких и војних одлука, које су везане за политичку и инструменталну тежњу.

До умањења морала и когнитивних способности војника и војсковође може доћи услед напора, а који настаје услед деловања војске у физичком простору. То свакако може негативно утицати на ток операција. На морал и когнитивне способности утиче и страх, кога генерише стално присутна опасност. Изненадни догађаји, то јест случајности, такође могу утицати на ток битке и целокупно одвијање рата. Ове појаве обухватају грешке противника, промене временских услова или појаву неочекиваних ресурса. Случајне појаве могу имати и повољне и неповољне последице. Наиме, оно што за једну зараћену страну представља трење, за другу може бити шанса. Шанса се, у том контексту, тумачи као повољна прилика која произлази из специфичних околности ратног окружења. Стратег који препозна такве случајности и зна да их искористи, може их претворити у стратешку предност.

За разлику од концепта климе рата, Клаузевиц концептом трења указује на опипљиве физичке елементе окружења који отежавају деловање војске. То су појаве које укључују временске промене у виду дана или ноћи, промене климатских услова, попут кише, снега, ветра, сунца, физичких карактеристика терена итд. (Клаузевиц, 1951: 80–88). Све оне могу негативно или позитивно утицати на инструменталну тежњу.

Стратегија као интегрални део природе и карактера рата

Кључни концепт за објашњење дуалне природе рата несумњиво чини чудновато тројство, који, у ту сврху, Клаузевиц користи уз подршку других концепата, попут климе рата, трења, логике и граматике рата. Тешко је не приметити да је Клаузевицево објашњење природе рата доста апстрактно, што отежава његово разумевање и објашњавање. Међутим, пажљивом анализом унутрашњих и спољашњих интеракција тежњи чудноватог тројства може се добити сазнање о унутрашњој и спољашњој структури рата, његовим димензијама, те универзалним и променљивим карактеристикама рата, то јест о његовој природи и карактеру. Ова анализа такође пружа могућност детаљнијег разумевања централног места и улоге стратегије унутар дуалне природе рата. Тачније, она омогућава сазнања о томе како стратегија интегрише све елементе унутрашње и спољашње структуре рата да би ускладила политичке циљеве и војну делатност.

Полазећи од Клаузевицевог тумачења природе рата, елементи општег трења чине спољашњу структуру рата, који, у зависности од ситуације, могу имати позитиван или негативан утицај на деловање војске. С друге стране, стално присутне тежње чудноватог тројства представљају основне елементе унутрашње структуре рата. Неретко се основни елементи унутрашње структуре рата разматрају кроз оквир секундарног тројства – народ, војска и влада. То је довело до погрешног закључка неких аутора, попут Мартина ван Кревелда (Martin van Creveld) и Мери Калдор (Mary Kaldor), да је Клаузевиц развио државоцентричну теорију рата која се не може користити у објашњењу „малих ратова“ у којима учествују недржавни актери (van Creveld, 2010; Kaldor, 2005). Међутим, овакав закључак је погрешан, јер Клаузевиц никада није дефинисао основне елементе рата кроз секундарно тројство, већ кроз тежње чудноватог тројства. „Политичка, морална и инструментална тежња могу се приписати и недржавним актерима, који, као и државе, имају политичко руководство, војну организацију и становништво које, мање или више, подржава њихове политичке намере и деловање. Тако се кроз оквир Клаузевицевог тројства, сасвим оправдано, могу разматрати и недржавни актери“ (de Landmeter, 2018: 391-399).

Тежње чудноватог тројства, које чине унутрашњу структуру рата, представљају основу разумевања димензија рата. Полазећи од Клаузевицеве теорије, пре готово једног века ове димензије разрадио је Џон Ф. Фулер (J. F. C. Fuller) (Fuller, 1925: 93-173), описујући моралну, физичку и когнитивну димензију рата. Наиме, морална тежња, која се односи на област емоција у рату, недвосмислено указује на моралну димензију рата. Инструментална тежња, која је повезана са способношћу војсковође да стратешки разматра начин употребе својих снага у контексту стално присутне атмосфере трења и шанси, указује на когнитивну димензију рата. Она указује и на физичку димензију рата с обзиром на то да војсковођа користи своје снаге у физичком простору. Политичка тежња такође

указује на когнитивну димензију рата, с обзиром на то да одражава интелектуалне напоре политичког руководства у управљању ратом.

Према Клаузевицу, могло би се закључити, природу рата чине елементи како унутрашње, тако и спољашње структуре рата, али и процеси који се одвијају кроз њихове интеракције. Присуство и деловање тежњи чудноватог тројства, као и утицај елемената општег трења на њих, он види као универзално законодавство, односно нешто што је својствено сваком рату. Управо то законодавство, према његовом мишљењу, представља природу рата. Зато Клаузевиц каже да су „сви ратови ствари једне те исте врсте, и да рат, иако условљен посебним карактеристикама држава и њихових оружаних снага, мора да садржи неки општи, универзални елемент” (Клаузевиц, 1951: 511, 522). На темељу овог мишљења закључује се да природа рата обухвата све оне карактеристике које су непроменљиве и трајне, другим речима универзалне за све ратове. Тако је сваком рату својствена политичка сврха, насиље, емоције, затим повољне прилике и отежавајуће околности унутар средине одвијања рата. Поред тога, сваком рату својствен је и интелектуални напор, односно стратешко промишљање политичког и војног руководства. Стога је 'стратешко' суштинска и универзална карактеристика рата. Из тога проистиче да је стратегија интегрална компонента природе рата, чије извориште лежи у унутрашњој структури рата. Посматрано из угла димензија рата, стратегија припада когнитивној димензији у којој се улаже интелектуални напор, развијају идеје и доносе политичке и војне одлуке, док се из угла чудноватог тројства она везује за инструменталну тежњу.

Карактер сваког рата обликује резултанта процеса који се одвијају између елемената унутрашње и спољашње структуре рата. Иако стално присутне, тежње чудноватог тројства су променљиве величине, а њихов интензитет зависи како од њихове интеракције, тако и од утицаја средине у којој се рат одвија, односно од елемената трења и шанси. Тако карактер рата обухвата променљиве карактеристике како самих тежњи чудноватог тројства, тако и елемената средине у којој се рат одвија, чинећи сваки рат јединственим. Због тога Клаузевиц рат назива „правим камелеоном”, истичући да свако доба има своју врсту рата, без обзира на то што се сваки рат одвија на универзалним принципима (Клаузевиц, 1951: 55, 511).

Променљиве карактеристике које су својствене средини одвијања рата уочавају се кроз различите просторне, временске и климатске услове ратовања. Оне се такође уочавају у друштвеним и психолошким феноменима присутним унутар средине одвијања рата, као што су техничко-технолошки, политички, економски, културни и социјални. Поред тога што се сами мењају, они утичу на промену величине тежњи чудноватог тројства, а самим тим и на ток одвијања рата. Променљиве карактеристике код политичког руководства препознају се у различитим циљевима рата, код друштва у променљивим вредностима, емоцијама, што имплицира променљивост његове воље за борбом, а код војске у разноликости наоружања које користи, у борбеном моралу, доктринама и стратегијама. Стратегија, стога, не само да представља део природе рата, већ чини важан део и његовог карактера.

Концепт тројственог рата, који је Клаузевиц развио, недвосмислено указује на централно место стратегије у рату. Чудновато тројство не само да објашњава суштину рата већ и поставља основу за разумевање улоге стратегије као повезујућег механизма између различитих елемената рата. С обзиром на такву улогу, место стратегије у рату представља универзално законодавство, чинећи је неизбежним делом природе рата, односно његовом универзалном карактеристиком. Према Клаузевицу, циљеве рата одређује политика, док их војска остварује применом силе. Стратегија, према њему, треба да претвори политичке намере у изводљиве војне планове, осигуравајући усклађеност између онога што је пожељно и онога што је могуће. Као средство које обезбеђује хармонију између емоција народа, војне снаге и политичких циљева, стратегија осигурава да те величине делују у координацији и синхронизацији. Другим речима, стратегија представља механизам који усклађује или балансира тежње чудноватог тројства у контексту утицаја елемената средине одвијања рата на њихову величину. Сврха усклађивања тежњи налази се у постизању ефективности и оптималности начина примене оружане силе. Како се величине тежњи чудноватог тројства и елемената средине одвијања рата мењају, тако се мења и сам карактер рата, чинећи стратегију променљивом величином и делом карактера рата.

Закључак

Разумевање Клаузевицевих идеја у делу *О рату* несумњиво отежава његов апстрактан и филозофски стил писања, обогаћен метафорама и аналогијама преузетим из различитих научних теорија, попут граматике, логике или центра гравитације. Додатну сложеност у интерпретацији његових мисли стварају и не-систематичност, као и недовршеност самог дела. Осим тога, ограничена научна достигнућа времена у коме је стварао своју теорију онемогућила су Клаузевицу да законе рата објасни у ширем контексту сложених друштвених и политичких процеса. Управо су то разлози због којих се његова теоријска мисао и данас налази на удару бројних критика. Ипак, пажљивим ишчитавањем редова Клаузевицевог утицајног дела могуће је уочити да његова теорија поседује универзалну вредност. Концептом дуалне природе рата Клаузевиц је предочио законне структуре и веза у рату, указујући на његове стално присутне елементе и њихове интерактивне односе, како између себе, тако и са средином одвијања рата. Управо кроз анализу тих елемената и њихових интеракција он је указао да је стратегија саставни део природе рата, односно његова суштинска и универзална карактеристика. Посматрана на тај начин, стратегија представља стално присутан механизам који усклађује или балансира тежње чудноватог тројства у контексту утицаја елемената средине одвијања рата на њихову величину. Сврха тог усклађивања налази се у постизању ефективности и оптималности начина примене оружане силе. Како се величина тежњи мења услед утицаја средине одвијања рата, тако се мења и сама стратегија. Зато, поред тога што чини неодвојиви део природе рата, стратегија уједно чини и део његовог карактера.

Литература

- [1] Aron, R. (2022). *Clausewitz: Philosopher of War*. Routledge Revivals, Routledge: Taylor & Francis.
- [2] Bassford, C. (2007), The Primacy of Policy and the Trinity in Clausewitz's Mature Thought. in: Strachan, H. & Herberg-Rothe, A. (eds.), *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford University Press.
- [3] Clausewitz, C. (1976). *On War* (Howard, M. Paret, P. edited and trans.). Princeton University Press. ISBN 0-691-01854-5.
- [4] Cole, B. (2020). *Clausewitz's Wondrous Yet Paradoxical Trinity: The Nature of War as a Complex Adaptive System*. Joint Force Quarterly, 96.
- [5] Cu, S. (2016). *Умеће ратовања*. Intermedia.
- [6] De Landmeter, E. (2018). The Relevance of Clausewitz's On War to Today's Conflicts, *Militaire Spectator*, 187(7/8). 391-399.
- [7] Echevarria, A. (2003). *Globalization and the Nature of War*. Strategic Studies Institute. ISBN 1-58487-118-0.
- [8] Echevarria, A. (2007). *Clausewitz and Contemporary War*. Oxford University Press. ISBN 9780191716171.
- [9] Echevarria, A. (2009), Clausewitz: Philosopher of War or Military Scientist?. *Army History*, 70, 22-25.
- [10] Echevarria, A. (2011). Reconsidering War's Logic and Grammar. *Infinity Journal*, Special Edition, 1(2), 4-7.
- [11] Fuller, J. F. C. (1925). *The Foundations of the Science of War*, Hutchinson & Co. Ltd.
- [12] Gray, C. S. (2007). *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. Routledge.
- [13] Kaldor, M. (2005). *Novi stari ratovi – Organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski put.
- [14] Клаузевиц. (1951). *О Рату*. Књига прва. Војно дело.
- [15] Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton J. W. & Wilson, G. I. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, October.
- [16] Van Kreveld, M. (2010), *Transformacija rata*. JP Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti.
- [17] Villacres, E. J. & Bassford, C. (1995). Reclaiming the Clausewitzian Trinity. *Parameters*, Autumn. 9-19.
- [18] Врачар, М. (2017). Разматрање адекватног теоријско-епистемолошког приступа у истраживању феномена хибридног ратовања. *Војно дело*. Год. LXIX, Бр. 7. 292–307. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1707292V>.
- [19] Waldman, T. (2009). *War, Clausewitz, and the Trinity*. Doctoral Dissertation, University of Warwick.
- [20] Waldman, T. (2012). Clausewitz and the Study of War. *Defence Studies*, 12(3), 345-374.

Резиме

Значај Клаузевицеве теоријске мисли садржана је у томе што се темељи на законима рата. Његово дело О рату, написано почетком 19. века, сматра се правом феноменологијом рата, теоријском студијом насталом применом већ развијених научних метода. Применом систематске анализе рата Клаузевиц је дошао до спознаје научних закона који омогућавају разумевање његове природе. Међутим, важно је разумети, трагање за спознајом закона рата за Клаузевица није био циљ сам по себи. Они су му послужили као научно-теоријска основа на којој је изградио своју стратешку мисао. Тиме је направио револуционарни отклон од својих претходника и савременика који су стратегију разматрали кроз аритметичку и геометријску концептуализацију. Управо тај отклон чини „Клаузевицеву стратешку мисао класичном, а њега суштински другачијим теоретичарем од других“. Зато његово дело О рату многи аутори сматрају теоријским оквиром погодним за разумевање свих стратешких феномена, све до данашњих дана.

Клаузевицево разумевање природе рата заснива се на комплексној и вишеслојној концептуализацији. Наиме, он анализира природу рата кроз различите концепте, као што су чудновато тројство, клима рата, трење, логика и граматика рата итд. Међутим, кључно место из кога произилази сво његово разумевање природе рата налази се у концепту чудноватог тројства. Овај концепт, који повезује све његове идеје о рату и стратегији у једну смислену целину, назива се апотеозом Клаузевицевог теоретисања. Концепт се заснива на Клаузевицевом уверењу да рат покрећу и обликују три доминантне тежње: мржња и непријатељство, игра вероватноће и шансе, као и тежња субординације рата политичкој сврси. Прва тежња тумачи се као морална, јер је везана за страсти које владају у народу, то јест друштву, и које чине потпору за вођење рата у виду подршке политичком руководству. Друга тежња тумачи се као инструментална, јер се везује за војску, њена средства, као и за промишљање стратега о начину примене тих средства у контексту повољних и неповољних прилика средине одвијања рата. Трећа тежња се тумачи као политичка, јер се везује за политички разлог вођења рата, који дефинише политичко руководство.

Према Клаузевицу, природу рата чини стално присуство тежњи чудноватог тројства, као и стално присуство елемената трења и шанси унутар средине одвијања рата. Како се стратегија везује за инструменталну тежњу тројства, онда се она сматра универзалном карактеристиком рата, то јест делом његове природе. У процесу одвијања ратног сукоба задатак стратега је да усклади инструменталну тежњу како са остале две тежње чудноватог тројства, моралном и политичком, тако и са елементима средине одвијања рата, то јест трењем и повољним приликама. Како се величина тежњи мења услед утицаја елемената средине одвијања рата, тако се мења и сама стратегија. Стога, стратегија, поред тога што представља део природе рата, она је уједно и део његовог карактера.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, стратегија, природа рата, карактер рата.*

© 2025 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

THE POSITION AND ROLE OF STRATEGY IN CLAUSEWITZ'S CONCEPT OF THE DUAL NATURE OF WAR

Milinko S. Vračar¹

Достављен: 03.03.2025.

Језик рада: Српски

Кориговано: 23.03. и 07.04.2025.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 17.04.2025.

DOI број: 10.5937/vojdela2501063V

In recent decades, the transformation of war has become one of the most important issues in strategic studies, especially in the context of changes in the way wars are conducted. To explain these changes, theorists in the field most often rely on Clausewitz's concept of the *dual nature of war* as an analytical model. This concept highlights the constant and unchanging essence of war, present in every conflict, while also emphasizing its evolving aspect, referred to as the *character of war*. When analyzing the transformation of war and warfare, theorists frequently view *strategy* as a variable feature of war, associated with its character. In doing so, they unjustifiably overlook the fact that strategy is also part of its unchanging nature. Even when strategy is viewed as part of the character of war, a more detailed explanation of what makes it variable, specifically, which factors drive its changes, is frequently missing. Therefore, the subject of research in this paper is strategy as an integral part of the nature and character of war, while the scientific goal is the description of the elements of the internal and external structure of war, as well as the explanation of their interactions, since it is through them that the place and role of strategy within the dual nature of war is determined.

Keywords: *Clausewitz, War, Strategy, Nature of War, Character of War.*

¹ University of Defence in Belgrade, Strategic Research Institute, Belgrade, Republic of Serbia,
E-mail: milinko.vracar@mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0002-2851-1043>.

Introduction

In his work *On War*, the Prussian general and Napoleonic-era theorist Carl von Clausewitz developed the theory of the *dual nature of war*. Through this theory, he highlighted the constant and unchanging characteristics of war, those inherent to every conflict, as well as its variable features, which render each war unique. In contemporary strategic studies literature, these two distinct yet closely related aspects of war are examined through the concept of the nature and character of war. Although Clausewitz formulated this theory nearly two centuries ago, the questions of war's nature and character have once again become central to strategic studies, primarily as a result of efforts to explain the significant changes in the conduct of warfare in recent decades. As scholarly attention is largely focused on the transformation of how wars are fought, there is an increasing need to more closely examine the position and role of strategy within the dual nature of war. Thus, a return to Clausewitz's theoretical legacy is both necessary and timely. Through a systematic analysis of war, Clausewitz succeeded in identifying the underlying principles that define its essence, forming the foundation of his theory of war and strategy. It is precisely this scientific foundation that gives his theory its timeless analytical value. Namely, it allows for an understanding of strategy as a universal feature of war, placing it within its unchanging nature, while also recognizing it as part of war's evolving character, shaped by complex internal and external processes.

Clausewitz's Military-Centric Understanding of Strategy

For Clausewitz, "strategy is the use of engagements for the purpose of war" (Клаузевиц, 1951: 92), and the central tenet of his strategic thought is: "to defeat the enemy in battle, on the battlefield" (Врачар, 2017: 297–298). It can thus be concluded that Clausewitz's strategic thinking is inherently military-centric. It is rooted in his understanding of war as a violent act of force (bloodshed), expressed through the grammar of 'bullets and shells', and in his conviction that military superiority constitutes the foremost principle of strategy (Клаузевиц, 1951: 157).

According to Clausewitz, the key precondition for imposing political will on the enemy, which he considers the purpose of war, is military victory. The achievement of this goal, he emphasizes, is only possible if the enemy state is militarily defeated, that is, if its armed forces are destroyed or disarmed to the point where they can no longer continue the fight. Clausewitz places particular importance on the enemy's territory, emphasizing that its occupation is favorable, as failing to do so leaves open the possibility of new armed forces being formed there, capable of continuing hostilities. Given that the armed forces represent the primary instrument of state defense, the logic of the war process dictates that they be neutralized first, followed by the occupation of territory. Nevertheless, Clausewitz notes that the conquest of enemy territory, whether

partial or complete, is not always necessary. For this reason, the disarming or destruction of enemy armed forces remains the primary action in achieving military victory, while the occupation of territory is carried out only to the extent necessary to secure that success. By achieving these two interrelated objectives, primarily the first, the conditions are created for accomplishing the goal of war. This entails the acceptance of peace by the enemy state's government and its allies, as well as the subjugation of its population to the political will of the opposing side (Клаузевиц, 1951: 5–6, 42, 57, 157).

According to Clausewitz, military victory is achieved through triumph in the main or decisive battle. That moment represents the key point in the course of the war process, toward which all previous battles converge. In the main battle, all secondary aims of the war are integrated into the primary goal, and the effort to achieve it is pursued with the full exertion of available forces. Clausewitz bases his concept of decisive victory on the understanding of war as a continuous process. Victory, in his interpretation, is not solely the result of a single major battle but the cumulative effect of numerous maneuvers, operations, and military actions that gradually lead to triumph. The main battle, as the center of gravity of the war, represents the point at which decisive victory is achieved, and it is realized through the destruction or incapacitation of the bulk of the enemy's armed forces. As a result of the destruction or incapacitation of its key combat potential, the enemy is driven into a state of disorganization, leading to the collapse of its entire military-political system. The enemy's primary center of gravity, as Clausewitz emphasizes, lies precisely in its armed forces, and neutralizing this center is a prerequisite for the final outcome of the war. This process leads to a shift in the political will of the defeated side and enables the imposition of one's own terms of peace. In other words, victory in the main battle, which involves the capture or destruction of the enemy's center of gravity, the core of its strength, results in final victory in the war, which is solidified by a peace agreement. (Клаузевиц, 1951: 204–208).

Based on his military-centric understanding of war, Clausewitz derives a number of military principles of warfare, which include cunning, boldness, economy of force, superiority, moral strength, surprise, and other factors. However, his key conclusion is the belief that in order to defeat an opponent, one must possess a force superior to theirs (Клаузевиц, 1951: 5–6, 41, 42, 157, 521). While he emphasizes the importance of a commander's talent, the virtues of the army, its weaponry, morale, training, and organization, Clausewitz argues that the decisive factor in achieving victory in war lies in military superiority. He examines this concept primarily through the lens of numerical superiority over the enemy, which, based on his analysis of previous wars, he identifies as the first principle of strategy. From his perspective, "one must enter war with as large an army as possible, because even the most gifted commander has very little chance of defeating an enemy that is twice as strong" (Клаузевиц, 1951: 157).

Clausewitz's Concept of the Nature of War

Clausewitz's military-centric view of war and strategy fundamentally distinguishes him from Sun Tzu, the founder of strategic theory, who argues that 'in war, it is not always advantageous to be stronger than the opponent, and the greatest skill of a strategist lies not in winning battles, but in winning without fighting' (Cu, 2016: 44, 121). In the post-Cold War period, this perspective has been upheld by a significant number of scholars in strategic and security studies, who question the validity of Clausewitz's theory in explaining contemporary warfare. Additionally, Clausewitz is criticized not only for developing a military-centric theory, but also for formulating a state-centric theory of war, which has also been deemed invalid. "Some authors argue that we are living in a post-Clausewitzian era, in which war is no longer primarily waged by governments using their armies on behalf of their societies. They contend that the role of the state is in decline, and that most modern wars are fought by non-state actors pursuing aims that cannot be easily analyzed in terms of national interest" (Kreveld, 2010; Kaldor, 2005).

However, traditionalists, loyal defenders of Clausewitz's theoretical legacy, argue that he is the most frequently cited yet least understood theorist of war. Therefore, they argue that his thoughts are often misinterpreted. Unlike his critics, traditionalists like Peter Paret and Raymond Aron consider that "Clausewitz is a philosopher of war, and his thought reflects an essential theory of the timeless aspects of war" (Clausewitz, 1976: 4; Aron, 2022). One simply needs to understand that during the time of the Napoleonic Wars, when Clausewitz developed his theory, war did not have the level of complexity that characterizes it today. States were the primary actors in conflicts, and battles were fought on the battlefield with clearly defined armed forces. The use of military force held unquestioned authority over other methods employed in warfare. Therefore, instead of evaluating Clausewitz's thought exclusively based on the description of the character of wars from his era or earlier, it is necessary to focus on his theoretical framework that explains the dual nature of war. As such, it is valid not only for understanding and interpreting traditional interstate wars but can also be applied to the analysis of so-called new wars.

The timeless validity of Clausewitz's theoretical thought is actually contained in the fact that it is based on the laws of war. His work *On War*, written in the early 19th century, is considered "the true phenomenology of war, a theoretical study resulting from the application of already developed scientific methods" (Echevarria, 2007: 22). Through systematic analysis, Clausewitz came to recognize the scientific laws of war that help explain its nature. However, it is important to understand that, for Clausewitz, the search for knowledge of the laws of war was not an end in itself. They served as the scientific and theoretical foundation upon which he built his strategic thought, or rather, his theory of victory. In this way, Clausewitz made a "revolutionary departure from the arithmetic and geometric conceptualizations of warfare present in the works of Sébastien Le Prestre de Vauban, Heinrich Freiherr von Bülow, and Henry H. E. Lloyd, as well as his contemporary, Swiss general and theorist Antoine Henri de Jomini" (Waldman, 2012: 345-374). It is precisely this departure that makes "Clause-

witz's strategic thought classical, and him fundamentally a different theorist from the others" (Clausewitz, 1951: 31-32). Therefore, his work *On War* is described by Colin Gray (Colin S. Gray) as "a theoretical framework suitable for understanding all strategic phenomena, even to this day" (Gray, 2007: 15, 280-281).

Thus, the key aspect of Clausewitz's understanding of war, through which he discovers its laws, is the *dual nature of war*. This does not imply a binary classification of war as either unlimited or limited, state or internal, but rather stems from the German philosophical tradition, which views phenomena as both objective and subjective. As Antulio J. Echevarria notes, 'Stimulated by Hegel's dialectic, Clausewitz examines the nature of war precisely in this way, explaining it as both objective and subjective' (Echevarria, 2003: 7; Echevarria, 2009: 22-25). In contemporary strategic studies literature, these two different but closely related and interactive natures are interpreted in a somewhat different way. Colin Gray notes that "the objective nature of war is simply understood as its nature, while the subjective nature refers to its character" (Gray, 2007: 25). In this context, the nature of war refers to all its unchanging and permanent characteristics, which are universal for all wars. In contrast, the character of war consists of all its changing characteristics that make each war unique.

The Concept of the Wondrous Trinity

Clausewitz's understanding of the *nature of war* is based on a complex and multi-layered conceptualization. Namely, he analyzes the nature of war through various concepts, such as the wondrous (remarkable) trinity, the climate of war, friction in war, the logic and grammar of war, etc. However, the key element from which his understanding of the nature of war arises is the concept of the *wondrous trinity*. This concept, which "connects all his ideas about war and strategy into a coherent whole" (Bassford, 2007: 75), is called "the apotheosis of Clausewitz's theorizing" by Thomas Waldman (Waldman, 2009: 9), "it is based on Clausewitz's belief that war is driven and shaped by three dominant tendencies: hatred and animosity, the play of probability and chance, and the tendency to subordinate war to political purposes" (Клаузевиц, 1951: 55).

These forces form the primary trinity of war. The second trinity, also known as the social trinity, refers to the people as a whole, the government, and the military, social entities to which Clausewitz assigns each of the aforementioned tendencies. He emphasizes that 'the first of the three tendencies primarily belongs to the population; the second is mainly associated with the commander and his troops; and the third pertains chiefly to the government. The forces ignited in war, according to Clausewitz, must already reside within the population (society); the degree to which courage and talent manifest in the realm of probability and chance depends on the peculiarities of the commander and the army, while political intentions belong exclusively to the government. (Клаузевиц, 1951: 55).

The tendency toward hatred and hostility is considered irrational because it arises from passion and *blind natural force* (Villacres et al., 1995: 13). Therefore, Clausewitz

primarily assigns this tendency to the people as a whole, or, in modern terms, the nation and society. It has its roots in the values, emotions, desires, needs, and motives that society or the nation invests in the war. In addition to hatred and hostility, which Clausewitz particularly emphasized, values and emotions can include courage, patriotism, anxiety, fear, pessimism, optimism, a desire for revenge, sorrow, indifference, and even empathy toward the enemy. The combination of these and other values and emotions within a society at war shapes its will to fight, influencing the extent to which it is willing to endure sacrifice in pursuit of a political aim. From the perspective of supporting or opposing the state's war aims, society serves as the foundation for sustaining war. Since it is intrinsically tied to the collective will to fight, it can also be interpreted as a moral tendency.

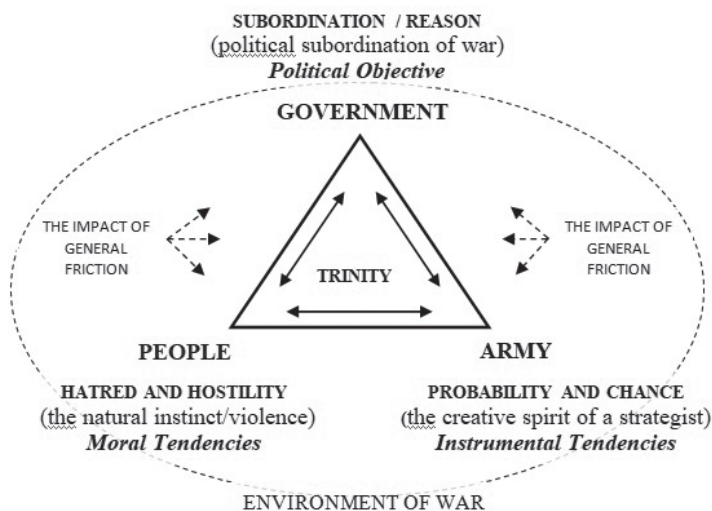

Figure 1 – Clausewitz's Dual Nature of War

The *game of probability and chance* represents the most complex aspect of Clausewitz's concept of the 'wondrous trinity.' Because it involves phenomena that are not driven by human reasoning or intentions in war, it is often viewed as irrational (Villacres et al., 1995: 13). Clausewitz examines these phenomena through the concepts of friction and the climate of war, highlighting the various factors that can impede military operations as well as those that may enhance their effectiveness (Клаузевиц, 1951: 55). The presence of these elements demands certain *peculiarities* from the commander for effective war leadership, especially the ability to overcome the negative effects of friction and to take advantage of favorable opportunities that arise in the dynamic and complex nature of warfare. In this context, Clausewitz explains the skill of the commander as creativity or the freedom of the spirit to act. Therefore, this trait is mostly attributed to the army, or to the strategist, whom he calls a *military genius* (Кла-

узевиц, 1951: 66–80). Since it is related to the army, its resources, and the strategist's reflection on the way those resources are applied under favorable and unfavorable conditions, this principle can also be interpreted as instrumental.

The principle of subordination is quite simple to understand. It is interpreted as rational because it stems from the subordination of war to political purpose. The rationality of this tendency lies in the fact that war is not a random, self-sufficient activity, but a purposeful endeavor, with the aim of war being determined by a political reason (Villacres et al., 1995: 13). Therefore, Clausewitz mostly attributes this principle, often called the reason for war, to the political leadership of the state, that is, the government (Villacres et al., 1995: 9-19). This aspect examines the political intentions the state defines in war, based on its own interests. These political aims shape how the war is conducted. As such, this component within the wondrous (remarkable) trinity functions as a guiding and controlling element. Since it is oriented toward the political purpose of war, it can be characterized as political in nature.

As Clausewitz himself emphasizes, none of the elements within the trinity can be exclusively attributed to a single societal actor. While the moral element is primarily associated with the people, it is also present in political leadership and the military, where it manifests as combat morale. The instrumental dimension, which reflects the reasoning behind how to employ the army in war, is most closely linked to the commander and their skill. However, this dimension is also strongly expressed in political leadership, as it involves the intellectual effort to oversee the overall conduct of war. Although most closely associated with political leaders, the political element also serves as a key guiding principle for the commander or strategist in directing military operations on the battlefield.

Although Clausewitz used the term “wunderliche” (wondrous/remarkable) to describe the trinity, many authors in strategic studies use the term “paradoxical.” This term was introduced without further explanation by Michael Howard and Peter Parret (Clausewitz, 1976: 89). Authors who have sought to explain its meaning argue that the paradoxical nature of the trinity lies in the tension between its components, which makes war inherently contradictory and unpredictable. Although the political purpose seeks to direct and control war, the unpredictable nature of military engagement and the emotional force of the people can undermine that political intent. This leads to a situation where war, as a rational tendency, becomes irrational and uncontrollable. In this context, Brian Cole emphasizes that “the paradox of the trinity arises from the fact that war, as a rational tendency, is simultaneously shaped and driven by the other two tendencies, and through their actions, the primacy of politics can be overridden, thus making the trinity of war paradoxical” (Cole, 2020: 43).

The Interaction Among the Elements of the Wondrous Trinity

Although always present in war, Clausewitz emphasizes that the elements of the trinity vary in intensity, much like the effects of friction. The reason for this can be found in their interaction. Through the interaction between the political and instrumental tendencies, it is possible to examine how political objectives shape military actions, and how military realities, in turn, influence political decision-making. The conduct of war follows certain principles and guidelines, which can be broadly categorized into two dimensions: the logic and the grammar of war. "Logic refers to the fundamental reason for waging war, representing a set of political imperatives and principles that guide relations between the warring sides, as well as the relationship between the political purpose and military actions. The army also acts according to military, or operational, principles, which constitute the grammar of war and pertain to the practical aspect of its execution on the battlefield" (Echevarria, 2011: 4-5).

The relationship between the logic and grammar of war is based on the dynamic interaction of political and military principles of warfare. Logic, in this context, influences the grammar of war by defining the conceptual limitations in the actions of the military. It is articulated through the war objective, the magnitude and significance of which can either limit or expand the ways the military operates in accordance with military principles. This also implies a change in the intensity of force applied, as its subordination to the political aim determines the extent and scale of its use. The more significant the political aim, the greater the military effort and the intensity of the use of violence. On the other hand, the grammar of war influences its logic by clarifying what can be achieved through the application of force in line with the political objective and at what cost. Therefore, the political or war objective should not be limited only to abstract political principles, but must be adapted to the conditions on the battlefield that shape military principles. In this way, the grammar of war can correct the logic of war and alter the political aim.

The interaction of moral and political tendencies can be analyzed through the support of society for the war intentions of political leadership. Emotions and values that prevail within a society, such as optimism, patriotism, and certainly enmity, hatred, or the desire for revenge, can form the basis for greater support for the war objectives of the political leadership. On the other hand, emotions like anxiety, fear, or empathy toward the enemy can have the completely opposite effect. By influencing the instrumental tendency, these emotions can lead to incorrect political and military decisions, which in the end can impact the reduced effectiveness of the application of armed force.

In extreme cases, exaggerated emotions of hatred and enmity can bring war closer to its absolute form. As Clausewitz points out, "absolute war represents a total struggle in which both sides use all available resources to destroy the enemy, regardless of the cost. In such a war, there is no principle of moderation. The clash of forces in absolute war is left to itself, and they strive to their utmost limits" (Клаузевиц, 1951:

42, 44–45, 500). However, Clausewitz considers absolute war to be unrealistically achievable due to the constraints of friction and the political purpose. In actual war, political motives prevent violence from reaching its extreme limits, instead directing it within the confines defined by political aims. Therefore, politics, as the rational element, restrains the escalation of war into its absolute form by shaping both the moral and instrumental tendencies.

The Influence of General Friction on the Elements of the Wondrous Trinity

The intensity of the tendencies within the wondrous (paradoxical) trinity is subject to change not only due to their interaction, but also as a result of the conditions under which war is waged. Clausewitz explains this phenomenon through the concepts of the climate of war and friction, which he connects through the concept of general friction. By this term, he refers to all elements of the environment that hinder or limit the army's actions in war, affecting the physical, cognitive, and moral aspects of warfare (Клаузевиц, 1951: 86).

The concept of general friction illustrates all the environmental factors (circumstances) that make real war different from the idealized war on paper. The climate of war encompasses the circumstances that create the specific atmosphere in which the military operates. It includes factors such as danger, uncertainty, exertion, and chance. Clausewitz emphasizes that in war it is extremely difficult to obtain accurate and complete information about the enemy, the terrain, or even one's own forces. Uncertainty, therefore, represents a key element of the war's climate, as it creates the fog of war that prevents a clear understanding of the situation, which in turn significantly impacts the rationality of political and military decisions related to the political and instrumental tendencies.

A decline in the morale and cognitive abilities of soldiers and commanders can result from exhaustion caused by operations conducted in the physical domain. This can certainly have a negative impact on the course of operations. Morale and cognitive capacity are also affected by fear, generated by the constant presence of danger. Sudden events, or chance occurrences, can likewise influence the course of a battle and the overall conduct of war. These phenomena include enemy mistakes, changes in weather conditions, or the emergence of unexpected resources. Such random occurrences may have both favorable and unfavorable consequences. Namely, what constitutes friction for one warring party may represent an opportunity for the other. In this context, opportunity is interpreted as a favorable moment arising from the specific circumstances of the war environment. A strategist who can recognize such chance events and knows how to exploit them may turn them into a strategic advantage.

Unlike the concept of the climate of war, Clausewitz uses the concept of friction to refer to tangible physical elements of the environment that hinder the army's operations. These include phenomena such as changes in time of day, shifts in weather conditions like rain, snow, wind, or sunshine, as well as the physical characteristics of

the terrain, and so on (Клаузевиц, 1951: 80-88). All of these factors may influence the instrumental tendency either negatively or positively.

Strategy as an Integral Part of the Nature and Character of War

The key concept for explaining the dual nature of war is undoubtedly the wondrous trinity, which Clausewitz uses for this purpose alongside other notions such as the climate of war, friction, and the logic and grammar of war. It is hard not to notice that Clausewitz's explanation of the nature of war is quite abstract, which makes it difficult to understand and interpret. However, a careful analysis of the internal and external interactions among the tendencies within the wondrous trinity offers insight into the structure of war (both internal and external) its dimensions, and its universal and variable features, namely its nature and character. This analysis also provides an opportunity for a more detailed understanding of the central role and function of strategy within the dual nature of war. More precisely, it enables an understanding of how strategy integrates all the elements of the internal and external structure of war in order to align political aims with military activity.

Based on Clausewitz's interpretation of the nature of war, the elements of general friction constitute the external structure of war, which, depending on the situation, can have either a positive or negative impact on military operations. On the other hand, the ever-present tendencies of the wondrous trinity represent the core elements of the internal structure of war. The fundamental elements of this internal structure are often interpreted through the framework of a secondary trinity (the people, the military, and the government). This has led some authors, such as Martin van Creveld and Mary Kaldor, to the erroneous conclusion that Clausewitz developed a state-centric theory of war that cannot be applied to the explanation of "small wars" involving non-state actors (van Creveld, 2010; Kaldor, 2005). However, this conclusion is incorrect, as Clausewitz never defined the essential elements of war through the secondary trinity, but rather through the tendencies of the remarkable trinity. "Political, moral, and instrumental tendencies can be attributed to non-state actors as well, who, like states, possess political leadership, military organization, and a population that, to varying degrees, supports their political intentions and actions. Thus, Clausewitz's trinity framework can legitimately be used to examine non-state actors as well" (de Landmeter, 2018: 391–399).

The tendencies of the wondrous trinity, which constitute the internal structure of war, represent the foundation for understanding the dimensions of war. Starting from Clausewitz's theory, these dimensions were elaborated almost a century ago by J. F. C. Fuller (Fuller, 1925: 93–173), who described the moral, physical, and cognitive dimensions of war. Namely, the moral tendency, which refers to the domain of emotions in war, unequivocally points to the moral dimension of war. The instrumental tendency, which is connected to the commander's ability to strategically consider the use of his forces within the ever-present atmosphere of friction and chance, points to the cogni-

tive dimension of war. It also points to the physical dimension of war, considering that the commander employs his forces in physical domain. The political tendency likewise points to the cognitive dimension of war, as it reflects the intellectual efforts of the political leadership in managing the war.

According to Clausewitz, it could be concluded that the nature of war is composed of elements from both the internal and external structures of war, as well as the processes that unfold through their interactions. The presence and influence of the tendencies of the wondrous trinity, as well as the impact of the elements of general friction on them, are seen as universal laws, or something inherent to every war. It is this legislation, in his opinion, that represents the nature of war. Therefore, Clausewitz states that "all wars are of the same kind, and although conditioned by the specific characteristics of states and their armed forces, war must contain some general, universal element" (Клаузевиц, 1951: 511, 522). Based on this view, it is concluded that the nature of war encompasses all those characteristics that are unchanging and permanent, in other words, universal to all wars. Thus, every war is characterized by a political purpose, violence, emotions, favorable opportunities, and hindering circumstances within the environment in which the war takes place. In addition, every war is marked by intellectual effort, or strategic thinking of political and military leadership. Therefore, 'strategy' is an essential and universal characteristic of war. From this, it follows that strategy is an integral part of the nature of war, rooted in its internal structure. Viewed through the lens of war's dimensions, strategy belongs to the cognitive dimension, where intellectual effort is applied, ideas are developed, and political and military decisions are made. In the context of the paradoxical trinity, it is most closely associated with the instrumental tendency.

The nature of every war is shaped by the resultant of processes that occur between the elements of the internal and external structures of war. Although always present, the tendencies of the wondrous trinity are variable in magnitude, and their intensity depends on both their interaction and the influence of the environment in which the war takes place, i.e., the elements of friction and opportunity. Thus, the character of war encompasses the changing characteristics of both the tendencies of the wondrous trinity and the elements of the environment in which the war unfolds, making each war unique. This is why Clausewitz refers to war as the "true chameleon," emphasizing that each era has its own type of war, even though every war is based on universal principles (Клаузевиц, 1951: 55, 511).

The changing characteristics inherent in the environment of war are observed through various spatial, temporal, and climatic conditions of warfare. They are also evident in the social and psychological phenomena present within the war environment, such as technological, political, economic, cultural, and social factors. In addition to their own changes, these elements influence the variation in the magnitude of the tendencies of the wondrous trinity, thereby affecting the course of the war. The changing characteristics of political leadership are recognized in the varying objectives of the war, in society through shifting values and emotions, which imply the variability of its will to fight, and in the military through the diversity of weaponry used, combat morale,

doctrines, and strategies. Therefore, strategy not only represents a part of the nature of war but also constitutes an important component of its character.

The concept of the “*Trinitarian*” war, developed by Clausewitz, unequivocally highlights the central role of strategy in war. The wondrous trinity not only explains the essence of war but also forms the foundation for understanding the role of strategy as a connecting mechanism between different elements of war. Given this role, the place of strategy in war represents a universal law, making it an inevitable part of the nature of war, or its universal characteristic. Clausewitz asserts that the goals of war are determined by political aims, while it is the military’s role to realize them through the application of force. Strategy, in his view, should transform political intentions into feasible military plans, ensuring alignment between what is favorable and what is possible. As a means to ensure harmony between the emotions of the people, military forces, and political aims, strategy ensures that these elements operate in coordination and synchronization. In other words, strategy serves as a mechanism that aligns or balances the tendencies of the wondrous trinity in the context of the influence of environmental elements (circumstances) on their magnitude. The purpose of aligning these tendencies lies in achieving the effectiveness and optimality of the application of armed force. As the intensity of the tendencies within the wondrous trinity and the conditions of the war context shift, so too does the character of war, making strategy a variable element and a defining part of its character.

Conclusion

Understanding Clausewitz’s ideas in *On War* is undoubtedly complicated by his abstract and philosophical writing style, enriched with metaphors and analogies drawn from various scientific theories, such as grammar, logic, or the center of gravity. The additional complexity in interpreting his thoughts arises from the lack of systematic structure and the unfinished nature of the work itself. Furthermore, the limited scientific achievements of the time in which he developed his theory prevented Clausewitz from explaining the laws of war within the broader context of complex social and political processes. These are precisely the reasons why his theoretical ideas are still subject to criticism today. However, through careful reading of the lines in Clausewitz’s influential work, it is possible to discern that his theory possesses universal value.

Through the concept of the dual nature of war, Clausewitz outlined the laws of war’s structure and relationships, highlighting its constant elements and their interactive relations, both with each other and with the context in which war unfolds. By analyzing these elements and their interactions, he emphasized that strategy is an integral part of the nature of war, or its essential and universal characteristic. Viewed this way, strategy serves as a constant mechanism that aligns or balances the tendencies of the wondrous trinity, considering the influence of environmental factors on their magnitude. The purpose of this alignment is to achieve the effectiveness and optimal use of armed force. As the magnitude of the tendencies shifts due to the influence of

the war environment, so too does the strategy. Thus, in addition to being an inseparable part of the nature of war, strategy also shapes its character.

Literature

- [1] Aron, R. (2022). *Clausewitz: Philosopher of War*. Routledge Revivals, Routledge: Taylor & Francis.
- [2] Bassford, C. (2007), The Primacy of Policy and the Trinity in Clausewitz's Mature Thought. in: Strachan, H. & Herberg-Rothe, A. (eds.), *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford University Press.
- [3] Clausewitz, C. (1976). *On War* (Howard, M. Paret, P. edited and trans.). Princeton University Press. ISBN 0-691-01854-5.
- [4] Cole, B. (2020). *Clausewitz's Wondrous Yet Paradoxical Trinity: The Nature of War as a Complex Adaptive System*. Joint Force Quarterly, 96.
- [5] Cu, S. (2016). *Umeće ratovanja*. Intermedia.
- [6] De Landmeter, E. (2018). The Relevance of Clausewitz's On War to Today's Conflicts, *Militaire Spectator*, 187(7/8). 391-399.
- [7] Echevarria, A. (2003). *Globalization and the Nature of War*. Strategic Studies Institute. ISBN 1-58487-118-0.
- [8] Echevarria, A. (2007). *Clausewitz and Contemporary War*. Oxford University Press. ISBN 9780191716171.
- [9] Echevarria, A. (2009), Clausewitz: Philosopher of War or Military Scientist?. *Army History*, 70, 22-25.
- [10] Echevarria, A. (2011). Reconsidering War's Logic and Grammar. *Infinity Journal*, Special Edition, 1(2), 4-7.
- [11] Fuller, J. F. C. (1925). *The Foundations of the Science of War*, Hutchinson & Co. Ltd.
- [12] Gray, C. S. (2007). *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. Routledge.
- [13] Kaldor, M. (2005). *Novi stari ratovi – Organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski put.
- [14] Клаузевиц. (1951). *О Раму*. Књига прва. Војно дело.
- [15] Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton J. W. & Wilson, G. I. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, Octobar.
- [16] Van Kreveld, M. (2010), *Transformacija rata*. JP Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti.
- [17] Villacres, E. J. & Bassford, C. (1995). Reclaiming the Clausewitzian Trinity. *Parameters*, Autumn. 9-19.
- [18] Врачар, М. (2017). Разматрање адекватног теоријско-епистемолошког приступа у истраживању феномена хибридног ратовања. *Војно дело*. Год. LXIX, Бр. 7. 292–307. <https://doi.org/10.5937/vojdello1707292V>.

[19] Waldman, T. (2009). *War, Clausewitz, and the Trinity*. Doctoral Dissertation, University of Warwick.

[20] Waldman, T. (2012). Clausewitz and the Study of War. *Defence Studies*, 12(3), 345-374.

Summary

The significance of Clausewitz's theoretical thought lies in its foundation upon the laws of war. "His work *On War*, written in the early 19th century, is regarded as a true phenomenology of war, a theoretical study developed through the application of already advanced scientific methods. Through a systematic analysis of war, Clausewitz arrived at an understanding of the scientific laws that enable a deeper comprehension of its nature. However, it is important to note that the pursuit of these laws was not an end in itself for Clausewitz. Rather, they served as a scientific and theoretical foundation upon which he built his strategic thought." In doing so, he introduced a revolutionary divergence from his predecessors and contemporaries, who approached strategy through arithmetical and geometrical conceptualizations. It is precisely this divergence that renders Clausewitz's strategic thought classical and sets him fundamentally apart from other theorists. For this reason, many authors regard his work *On War* as a theoretical framework well-suited to understanding strategic phenomena, even to this day.

Clausewitz's understanding of the nature of war is based on a complex and multi-layered conceptualization. He examines war through various concepts, such as the wondrous (remarkable) trinity, the climate of war, friction, and the logic and grammar of war, among others. However, the key element that underpins his entire understanding of the nature of war is the concept of the wondrous trinity. This concept, which ties together all of his ideas on war and strategy into a cohesive whole, is considered the pinnacle of Clausewitz's theorizing. The concept is based on Clausewitz's belief that war is driven and shaped by three dominant tendencies: hatred and hostility, the game of probabilities and chance, and the tendency to subordinate war to political purpose. The first tendency is understood as moral, as it is linked to the passions that prevail in the people or society, which in turn provide support for conducting war through public backing of the political leadership. The second tendency is viewed as instrumental, as it relates to the military, its resources, and the strategist's consideration of how to apply these resources in the context of favorable and unfavorable circumstances in the conduct of war. The third tendency is seen as political, as it is connected to the political reason for war, which is defined by the political leadership.

According to Clausewitz, the nature of war is shaped by the constant presence of the tendencies of the wondrous (remarkable) trinity, as well as by the ongoing influence of friction and chance within the environment of war. Since strategy is linked to the instrumental tendency of the trinity, it is considered a universal characteristic of war, or a part of its nature. During a conflict, the strategist's task is to balance the instrumental tendency with the other two tendencies of the remarkable trinity (the moral

and the political) while also accounting for the elements of the war environment, such as friction and favorable circumstances. As the strength of the tendencies changes due to the influence of the war environment, the strategy itself evolves. Therefore, strategy, while a part of the nature of war, is also an integral aspect of its character.

Keywords: *Clausewitz, War, Strategy, Nature of War, Character of War.*

© 2025 The Author. Published by Vojno delo (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

